

TA'LIM MOTIVINI O'RGANISHDA NAZARIY YONDASHUVLARNING AHAMIYATI

Jumaboyeva Mahliyo Xudaybergan qizi
Ranch texnologiya universiteti
“Pedagogika va aniq fanlar”
kafedrası o'qituvchisi

E-mail: jumaboyevamahliyo97@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada talabalarda o'qish motivlari namoyon bo'lishining o'ziga xos psixologik xususiyatlari o'rganishga doir nazariy yondashuvlarning ahamiyati va o'quv motivi va uni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari va shakllanish bosqichlari, o'quv motivlarining namoyon bo'lishi uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlari, o'quv jarayonini to'g'ri tashkil etish orqali talabalardagi o'qish motivlari rivojlantirish shuningdek, talabalar o'rtasidagi o'qish motivlarining rivojlanish dinamikasi haqidagi fikrlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'qish motivi, motivatsiya, faoliyat, rivojlanish, samaradorlik nazariyasi, kutish nazariyasi, ijtimoiy ta'lim nazariyasi, atriburt nazariyasi, maqsadga erishish nazariyasi.

ЗНАЧЕНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ В ИЗУЧЕНИИ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ

Аннотация: В статье рассмотрены специфические психологические особенности проявления мотивов учебы у студентов, значение теоретических подходов к обучению и особенности мотива учебы и его формирования, а также этапы формирования, проявления мотивов учебы. необходимые условия, развитие мотивации учебы студентов через правильную организацию учебного процесса, а также мнения о динамике развития мотивов учебы у студентов.

Ключевые слова: мотив обучения, мотивация, деятельность, развитие, теория эффективности, теория ожидания, теория социального научения, теория атрибуции, теория достижения цели.

THE SIGNIFICANCE OF THEORETICAL APPROACHES IN STUDYING EDUCATIONAL MOTIVATION

Abstract: In the article, the specific psychological characteristics of the manifestation of study motives in students, the importance of theoretical approaches to learning and the specific characteristics of the study motive and its formation, and

the stages of formation, the manifestation of study motives the necessary conditions, the development of students' motivation to study through the proper organization of the educational process, as well as the opinions about the dynamics of the development of study motives among students.

Key words: learning motive, motivation, activity, development, effectiveness theory, expectancy theory, social learning theory, attribution theory, goal achievement theory.

Motivatsiya - bu markaziy tuzilmalardan biri bo'lib, ular yordamida ular "inson nima qiladi va nima uchun buni qiladi" ni tushuntirishga harakat qiladi[1]. Ushbu sohadagi 85 yillik ilmiy izlanishlar davomida uni o'rganishga qaratilgan nazariyalar soni ko'paydi[2].

Ko'pincha motivatsiyani o'rganishga nazariy yondashuvlarning rivojlanishi psixologiya fanida paydo bo'lgan tushunchalarga mos ravishda sodir bo'lgan. Shunday qilib, 20-asrning birinchi yarmida psixologiyada bixevioristik nazariya mashhur bo'lib, unga ko'ra insonning xatti-harakati unga ta'sir qiluvchi atrof-muhitning ogohlantirishlariga reaksiya sifatida qaraladi. Bixevioristik an'anaga ko'ra, motivatsiya birinchi navbatda insonni o'z ehtiyojlarini qondirish uchun ma'lum bir tarzda harakat qilishga majbur qiladigan biologik ehtiyoj (drayv) sifatida tushuniladigan harakat nazariyalari paydo bo'ldi[3]. Bu nazariya talabalarda o'qishga bo'lgan harakati uchun turtki, ya'ni motiv zarurligini alohida ta'kidlaydi.

XX asrning o'rtalariga kelib, psixologiya bir guruh odamlarning bir xil stimulg bo'lgan munosabati, inson muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini qanday baholashiga qarab har xil bo'lishi mumkinligini ko'rsatadigan so'rov natijalarini to'pladi. Bixeviorizm o'rnini kognitiv psixologiya egalladi, u tashqi muhit bilan o'zaro munosabatda bo'lganda shaxsning bilish qobiliyatlarini hisobga oladi. Motivatsiyani tadqiq qilish sohasida bu burilish "kutish-qiymat" nazariyalarining paydo bo'lishi bilan ajralib turdi, unga ko'ra motivatsiya shaxsning maqsadga erishish qobiliyatini va maqsadning o'zi qiymatini baholash funksiyasidir.

Motivatsiya nazariyalarining ixtisoslashuvi ikki yo'nalishda sodir bo'ladi: faoliyatning muayyan sohalarida motivatsiyani o'rganuvchilar, masalan, ish (mehnat motivatsiyasi), o'qish (ta'lim motivatsiyasi), sport (sport motivatsiyasi), ma'lum bir rag'batni joylashtirish, harakat sababi, ularning tahlili markazida.

Ta'lim motivatsiyasini o'rganishda g'ayrat nazariyalari o'rnini "kutish-qiymat" nazariyalari egallab, ulardan tashqi rag'batlantirish g'oyasini o'z ichiga olgan, tashqi motivatsiya turlarini taklif qiladigan va ehtiyojlar g'oyasini ko'proq

psixologik ehtiyojlarga qaratgan. (o‘z taqdirini o‘zi belgilash, o‘zini o‘zi tasdiqlash zarurati va boshqalar). Kognitiv yondashuv doirasida shakllangan “kutish-qiymat” nazariyalari orasida eng mashhurlari J.V. Atkinsonning yutuq motivatsiyasi nazariyasi, J. Rotterning ijtimoiy ta’lim nazariyasi va atribut nazariyasi, X. Kelli va B. Vayner (Atribution nazariyasi), shuningdek, A. Bandura va D. Shinkning o‘z-o‘zini samaradorligi nazariyasi, M.V. Kovingtonning o‘z-o‘zini hurmat qilish nazariyasi (O‘z-o‘zini qadrlash nazariyasi), E. Elliott, K. Ames, M. Mayer, J. Nikols (Achievement Goal orientation nazariyasi) va E. L. Deci va R.M. Rayan tomonidan o‘z taqdirini belgilash nazariyasi (O‘z-o‘zini belgilash nazariyasi) [4],[5].

O‘z-o‘zini hurmat qilish nazariyasida ta’lim faoliyatining asosiy sababi qobiliyatga ishonish emas, balki o‘z-o‘zini hurmat qilish zarurati. O‘zini qadrlash tuyg‘usi shaxsan muhim maqsadlarga erishish (masalan, imtiyozli diplom olish), shuningdek, o‘zini boshqalar bilan taqqoslash asosida shakllanadi [6]. Insonning o‘zini o‘zi qadrlash tuyg‘usini saqlab qolishga imkon beradigan o‘zini o‘zi himoya qilish mexanizmlarini o‘rganish muhim ahamiyatga ega. O‘z-o‘zini himoya qilish strategiyasining uch turi mavjud: muvaffaqiyatsizlik xavfi yuqori bo‘lgan vazifani bajarishdan bosh tortishning umumiy strategiyasi; muvaffaqiyatsizlik sababida ayblanishi mumkin bo‘lgan vazifalarni amalga oshirishda to‘siqlarni yaratish strategiyasi (o‘z-o‘zini cheklash strategiyalari) (aralashuvlar haqiqiy bo‘lmagan - maqsadlarni qo‘yish yoki vazifalarni so‘nggi daqiqaga kechiktirishni o‘z ichiga olishi mumkin); mudofaaviy pessimizm, bu muayyan ishning ahamiyatini past baholamaslikda ifodalanadi (masalan, talaba ma’lum bir fan bo‘yicha past baho olayotganda, o‘zining kelajagi uchun ushbu fan bo‘yicha bilimga past ahamiyat berish orqali o‘zini qadrlash tuyg‘usini himoya qilishi mumkin). O‘z-o‘zini hurmat qilish nazariyasi doirasida asosiy e’tibor insonning ma’lum maqsadni tanlash sabablariga qaratiladi va har qanday maqsad faqat bitta narsaga xizmat qiladi. O‘z-o‘zini hurmat qilish ehtiyojini qondirish. Shuning uchun, ushbu nazariya tarafdorlari uchun shaxs aynan nimaga intilayotgani unchalik muhim emas.

Talabaning maqsadga yo‘naltirilganligi orqali ta’lim motivatsiyasini belgilaydigan maqsadga erishish yo‘nalishlari nazariyasi uchun shaxs intilayotgan maqsadning mazmuni muhimdir. Maqsad, qoida tariqasida, nafaqat talaba erishmoqchi bo‘lgan istalgan natija, balki uning xatti-harakatining sababi sifatida ham tushuniladi [7].

Tadqiqotchilar maqsad yo‘nalishlarining bir nechta turlarini aniqladilar, asosiylari o‘zlashtirish maqsadi va ishlash maqsadidir. O‘zlashtirish maqsadi - talabaning bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lish istagi, uning kasbiy va shaxsiy

rivojlanishi uchun kompetentsiya darajasini oshirish. Ushbu maqsadga intiluvchi talaba o'qish davomida yuqori darajadagi akademik ko'rsatkichlar, kognitiv qobiliyatlarning yuqori darajada rivojlanganligi va yanada tirishqoqlik bilan mehnat qilishi bilan ajralib turadi[4]. Samarali maqsad deganda o'quvchining o'z ko'nikma va bilimlariga zarur bahoni olish uchun o'z qobiliyatlarini boshqalarga namoyish etishga yo'naltirilganligi tushuniladi.

Ushbu maqsadli yo'nalishga ega bo'lgan talabalarning o'quv xususiyatlarini o'rganishda o'quv samaradorligi, strategiyani tanlash va hissiy kayfiyat bilan noaniq munosabat o'rnatildi[8]. Shu sababli, taqdim etilgan maqsadlarning dixotomiyasiga yana ikkita maqsad qo'shildi: yondashuvga yo'naltirilganlik va qochishga yo'naltirilganlik. Elliotning so'zlariga ko'ra, 2x2 kontseptual asosini ajratib ko'rsatish mumkin: o'zlashtirish-yondash maqsadi, o'zlashtirishdan qochish maqsadi, ishlash-yondashuv maqsadi va ishlashdan qochish maqsadi[9]. Birinchisi, talabaning o'z malakasini rivojlantirish va qiyin vazifalarni bajarish istagini anglatadi; ikkinchisi, talabaning allaqachon olgan bilim va ko'nikmalarini saqlab qolishga yo'naltirilganligini o'z ichiga oladi; uchinchisi o'quvchining o'z qobiliyatini boshqalarga ko'rsatishga, topshiriqlarni boshqalardan ko'ra yaxshiroq bajarishga intilishini bildiradi va nihoyat, to'rtinchisi, o'quvchining o'z qobiliyatsizligini ko'rsatishdan qochib, boshqalardan kam ish qilmaslik niyati bilan bog'liq. Empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'zlashtirish maqsadlari o'quvchilar boshdan kechiradigan ijobiy natijalarda yondashuvning ishlash maqsadiga o'xshaydi: masalan, ikkala maqsadga yo'naltirilgan talabalar ijobiy his-tuyg'ularni boshdan kechirgan holda yuqori akademik yutuqlarga ega. Biroq, yondashishga samarali maqsadga yo'naltirilgan talabalar yuzaki bilimlarni egallashga bo'lgan munosabati bilan ajralib turadi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, talabalarda o'qish motivlari namoyon bo'lishidagi psixologik xususiyatlarni o'rganishda ko'plab nazariyalar yordam berib, bu nazariyalar ta'lim motivlari namoyon bo'lishida aynan nima ta'sir kuchi bo'lganligi haqida ma'lumotlarni taqdim etishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mayer J.D., Faber M.A., Xu X. Seventy-five years of motivation measures (1930—2005) : A descriptive analysis // Motivation and Emotion. 2007. Vol. 31. № 2. P. 83—103.
2. Deci E. L., Ryan R. M. Handbook of self-determination research. University Rochester Press, 2002.

3. Graham S., Weiner B. Theories and principles of motivation // Handbook of educational psychology. 1996. Vol. 4. P. 63—84.
4. Kaplan A., Maehr M. L. The Contributions and prospects of goal orientation theory // Educational psychology review. 2007. Vol. 19. № 2. P. 141—184
5. Weiner B. Intrapersonal and interpersonal theories of motivation from an attribution perspective // Student Motivation. Springer US, 2001. P. 17—30.
6. Covington M. V. Goal theory, motivation, and school achievement : an integrative review // Annual review of psychology. 2000. Vol. 51. № 1. P. 171—200.
7. Pintrich P. R. An achievement goal theory perspective on issues in motivation terminology, theory, and research // Contemporary educational psychology. 2000. Vol. 25. № 1. P. 92—104.
8. Wolters C. A. Advancing achievement goal theory: using goal structures and goal orientations to predict students' motivation, cognition, and achievement // Journal of educational psychology. 2004. Vol. 96. P. 236—250.
9. Elliot A. J., Thrash T. M. Achievement goals and the hierarchical model of achievement motivation // Educational Psychology Review. 2001. Vol. 13. № 2. P. 139—156.